

MIGRAȚII. MODELUL EST-VEST

Alexandru Vulpe

Demonstrarea unei (sau unor) migrații de grupuri umane cu ajutorul elementelor de cultură materială oferite de descoperirile arheologice este, în stadiul în care se află cercetarea arheologică, imposibil de realizat în mod cât de cât convingător. Orice interpretare istorică în acest sens este ipotetică și riscă, mai curând sau mai târziu, să devină un mit al cercetării. Așa este cazul așa-zisei „Mari migrații egeice”, ca să nu mai amintesc de problema genezei și difuzării limbilor Indo-Europene, fără speranță de a-și găsi o soluție unanim acceptabilă. Tot așa cel al mișcărilor de populații care s-ar fi revărsat dinspre Asia Centrală spre Europa în diverse perioade ale pre- și protoistoriei. Este ceea ce înțeleg aici prin *Modelul migrațiilor Est-Vest* și pe care vreau să-l discut în rândurile de față.

Desigur, urmarea modelului unei căi de migrație, recurent atestată de izvoarele istorice, constituie prin el însuși începutul unei demonstrații, chiar dacă doar sub forma unei ipoteze plauzibile. Este cazul migrațiilor de comunități celtice, începând din secolul al V-lea a.Chr., dinspre Europa Centrală și Vest-centrală spre răsărit și spre zonele mediteraneene și care au influențat, ca model migratoriu, pe cel presupus a fi fost al mării migrații egeice de la sfârșitul epocii bronzului, poate și pe cel al pătrunderii dinspre Europa Centrală spre cea de sud-vest a culturilor bandceramicii lineare neolitice. Pe de altă parte, modelul migrațiilor Est-Vest reprezintă generalizarea înapoi în timp a modelului marilor migrații de la sfârșitul antichității și, nu la urmă, pe cel al mongolilor lui Genghis-Han.

Este limpede că astfel de modele, cert atestate istoric, fac credibilă existența unor mișcări de populații, care s-ar fi desfășurat, în linii mari, pe aceleași direcții, și în perioadele lipsite de informație scrisă; ele nu pot, nici nu trebuie să fie negate din principiu. Ceea ce ne preocupă aici este *analiza critică* a izvorului arheologic, respectiv în ce măsură migrația artefactelor, a unor obiceiuri funerare sau a unor reprezentări figurative etc., pot să contribuie la consolidarea unor teorii despre mari mișcări de grupuri umane, în cazul de față, pe direcția Asia Centrală-Europa. În ce măsură alți factori, precum tipul de economie, de structură socială, supuse sau nu transformărilor mediului ambiant, pot nuanța sau chiar pune la îndoială aceste presupuse deplasări de populații. Sunt chestiuni mereu dezbătute în literatura de specialitate care, toate, contribuie la formarea unei imagini complexe a fenomenului respectiv ce ne arată cât de dificil este a crea noi ipoteze asupra modului propriu-zis al desfășurării modelului migratoriu¹. A aduce o nouă contribuție, cât de mică,

¹ Din bogata literatură dedicată acestei teme citez selectiv câteva culegeri de studii mai recent apărute: *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe* (ed. B. Hänsel și J. Machnik), PAS 12, München, Rahden/Westf., 1998; *Late prehistoric exploitation of the Eurasian steppe*, cu contribuții M. Levine, Y. Rassamakin, A. Kislenko și N. Tatarintseva, Cambridge, 1999; *Migration und Kulturtransfer. Der Wandel vorder- u. zentralasiatischer Kulturen im Umbruch vom 2. zum 1. vorchristlichen Jahrtausend* (ed. R. Eichmann u. H. Parzinger), Colloquium Berlin, 1999, Bonn 2001; *Ancient interactions: east and west in Eurasia* (ed. K. Boyle, C. Renfrew și M. Levine), Cambridge, 2002.

la această temă pare destul de îndrăzneț. Voi încerca totuși să-mi exprim un punct de vedere care, chiar și dacă pleacă de la fapte cunoscute, constituie o viziune proprie a autorului ei. În cele ce urmează voi pune accent pe problema celor mai vechi migrații care și-au găsit ecou și în izvoarele literare, așa-numita migrație a sciților.

Herodot, citându-l pe Aristeas din Prokonnesos, poet epic, probabil din sec. VI a.Chr. (data este controversată), scrie că isседonii, goniți din țara lor de arimaspi, sciții de isседoni, iar cimrierii (...), împinși de sciți, și-au părăsit țara (IV, 13). O versiune similară, auzită de Herodot, de presupus de la grecii din Pont, și căreia părintele istoriei îi dă cel mai mult crezare, este că sciții nomazi (Σκύθαι αὐνομάδες) locuind în Asia, împinși prin lupte de massageți, și-au strămutat sălașurile, trecând peste fluviul Araxes, au ajuns la cimrierii, pe care i-au fugărit în Asia prin Caucaz (parafrază după IV, 11 și 12).

Arimaspaea lui Aristeas și cele scrise de Herodot constituie cea mai veche reprezentare a unui model de migrații succesive, desfășurate dinspre Asia Centrală spre ținuturile nord-pontice. Nu este locul aici să comentăm cum și-au reprezentat Aristeas și grecii citați de Herodot direcția de migrare a neamurilor enumerate mai sus, Nord-Sud în concepția helenocentrică a lumii sau Est-Vest cum a fost în realitate. Nici nu este important pentru tema de față dacă isседonii reprezintă ultima seminție reală la capătul *oikoumenei*, putând fi sau nu identificată și în sursele chineze din secolele VIII-V a.Chr., sau se înscrie și ea în rândul popoarelor mitice, cum s-ar putea interpreta din Herodot IV, 16 comparat cu IV, 25-26. Se pune însă întrebarea: cine erau acei sciți *nomazi*, care ar fi sosit în urma unor migrații succesive în nordul Mării Negre, și ce se înțelegea prin această denumire în cuprinsul noțiunii generice de Σκύθαι de către Herodot și de către grecii vremurilor sale.

François Hartog vedea în obiectul *logosului* scitic descrierea unei mulțimi de aspecte ce nu se referă la o etnie anume, ci, însumate, constituie ceea ce s-ar putea numi generic *Sciții herodoteici*² un fel de cod sub care grecii își imaginau populațiile din hinterlandul coloniilor nord-pontice. Încercarea de a decoda această viziune se izbește de suprapuneri ale unor imagini ce oglindesc, fiecare, o realitate, dar care, amalgamate în noțiunea de Σκύθαι, ne apare confuză și îngăduind formularea de ipoteze uneori contradictorii, în pofida unor aparente precizări în textul părintelui istoriei. De aici controverse, cele mai multe sterile, pentru a poziționa pe hartă diferitele categorii de *sciți* – sciții regali, sciții nomazi, sciții agricultori (ἀροτριες), sciții țărani (cultivatori, γεωργοί). Deși pare pleonastică, diferența dintre ultimile două categorii de sciți reflectă, desigur în modul de relatare a lui Herodot, existența a două grupuri etnice, total deosebite, dar a căror economie nu era predominant pastorală³. Pe de altă parte, sciții regali (βασιλῆιοι) sunt prezenți în mai multe locuri (cf. Herodot IV, 20 și passim; 56 urm). Desigur, printre ei se numărau și

² F. Hartog, *Le Miroir a Herodote. Essai sur la representation de l'autre*, Paris, 1980

³ Cf. și S. West, *Scythians*, în Brill's Companion to Herodotus (ed. E. J. Bakker, I. J. F. De Jong și H. Van Wees), Leiden-Boston-Köln, 2002, p. 437-456, studiu pe care l-am citit recent și în care am găsit o serie de idei exprimate independent și de mine în ultimii ani; cf. A. Vulpe, *Cum să-l înțelegem pe Herodot*, în vol. *In memoriam Radu Popa* (ed. D. Marcu Istrate, A. Istrate și C. Gaiu), Bistrița-Năsăud, 2003, p. 57-63; idem, *Problema scitică în România*, în vol. *Identitate Națională și Spirit European*. Academicianului Dan Berindei la 80 de ani, București 2003, p. 113-134.

supușii lui Ariapeithes, de presupus acei scoloți (Σκολότοι), de sorginte iranică; sunt cei pe care, după toate aparențele, i-am putea numi sub o formă generală „sciiți de pe Nipru”.

Să revin la sciiții „nomazi”. De fapt sub această denumire se ascunde definiția dată în sens generic de Herodot tuturor sciiților, fără îndoială și de grecii vremii lui și a veacurilor ce l-au precedat, clar reprodusă chiar la începutul *logosului* scitic: „ei (sciiții) nu sunt plugari, ci nomazi / respectiv păstori” (ou γαρ ἀρόται εἰσι ἀλλὰ νομάδες). Citatul (IV, 2), poate fi înțeles, în cadrul unei viziuni helenocentrice, potrivit căreia după poziția centrală a grecilor, structura economiilor etniilor barbare se desfășoară sub formă de cercuri concentrice; cele situate în primul cerc sunt agricultori, urmași, de cei formând un al doilea cerc, crescătorii de animale, apoi de culegători și vânzători și, în cele din urmă, de popoare mitice, ultimii fiind hiperboreii⁴.

Permiteți-mi ca, sub forma unei paranteze în expunerea de față, să amintesc aici pasajul de la începutul cărții a patra a *Istoriilor* (IV, 2) și care precede citatul din paragraful anterior, respectiv modul cum mulg sciiții iepete, pasaj pe care unii l-ar situa în contextul povestirilor miraculoase, demne de a fi admirate (θαυμαστά), cu accente anecdotice, elemente ce au făcut de-a lungul timpului farmecul povestirilor herodoteice. Această povestire reprezintă, se știe, o descriere foarte realistă a unei practici, atestată în prezent la multe populații pastorale din Asia (calmuci, iacuți) sau din Africa arabă⁵. Am citat aici acest pasaj amuzant pentru a accentua încă odată un fapt recunoscut de cei mai mulți herodotologi: imensa informație etnografică și geografică, conținută mai ales în primele patru cărți ale *Istoriilor*, chiar dacă prezentată, fie uneori anecdotice, fie, în cazul datelor geografice, confuz, confirmă credibilitatea autorului, indiferent dacă el și-a cules datele în cursul călătoriilor sau le-a reprodus după surse scrise sau după cele orale, obținute de la corăbierii greci cu care s-ar fi întreținut prin diferitele *poleis* grecești.

Deci, pentru a reveni la ordinea expunerii, prin nomazi (νομάδες) se înțeleg aici *păstori*, ca termen opus celor ce cultivă pământul. Cuvântul νομάς înseamnă în primul rând „cel ce mână turmele dintr-un loc într-altul”, într-un cuvânt, *păstor*. Termenul grec are rădăcina comună cu verbul νέμω, a distribui, a defalca etc. Dar, ceea ce în cadrul economiei *polisului* însemnau porțiuni de pășunat relativ bine limitate și distribuite alternativ spre folosire, în spațiul aparent fără sfârșit al stepelor eurasiatice, mișcarea populațiilor de crescători de animale părea și ea tot fără limite. De aici și sensul de *nomad* pentru cel ce aparent nu stăpânește peste un teritoriu bine definit, ci este mereu în mișcare.

Sensul modern al termenului, neținând totdeauna seama de caracteristicile cultural-antropologice ale populațiilor cu o economie pastorală, a dus, în terminologia preistorică, la noțiunea de „călăreți nomazi”, „ai stepelor”, imaginea unor grupuri de războinici nomazi, ai căror conducători sunt cuprinși în noțiunea de „elite ale stepelor”, având toți un comportament și un echipament similar, reflectat ca atare în descoperirile arheologice.

⁴ Cf. și J. Harmatta, în vol. *Herodote et Iespeuples non Grecs*, Entretiens Hardt, tome XXXV, 1990, p. 117.

⁵ Cf. informația citată în comentariul lui A. Corcella la pasajul respectiv, în *Erodoto. Le Storie*, vol IV, ed. S. M. Medaglia, 1993, p. 231; obiceiul este citat și în *Istoriile lui Erodoto*, ed. D. I. Ghica, București, 1915, p. 3, n. 2, pentru arabii din Irak și la unii indieni.

Studiul aproape obsesiv al elitelor războinice, care ocupă un loc de frunte în cercetările arheologice din ultima jumătate de veac, mai ales în arheologia germană, este motivat în primul rând de faptul că cele mai multe vestigii, provenind din situri mai spectaculoase (mai ales din tumuli) sau din descoperiri întâmplătoare, au constituit și constituie încă baza documentară a culturilor din stepele eurasiatice. Ele sunt cu precădere piese de excepție (arme, piese și podoabe de harnașament, piese decorate într-un stil specific spațiului dintre Marea Neagră și Munții Altai, în care predomină preferința pentru o artă cu motive animaliere). Este ceea ce se înțelege și prin așa-numita „triadă scitică” ce se reflectă în componența inventarului funerar al mormintelor căpeteniilor, noțiune care a contribuit în mod esențial la formarea imaginii de „călăreți nomazi”, ai stepelor (*Nomadenreiter*). Această imagine păcătuiește însă prin prezentarea unilaterală, doar a portretului conducătorilor unor comunități, etnic diferite, care însă aveau structuri economice și sociale comune, deși nu totdeauna similare, chiar dacă economia lor era predominant – niciodată exclusiv – pastorală. Se țeiea prea puțin, sau deloc, seama de componența sub formă de sistem, compus din diferite subsisteme, al *culturii* respectivelor comunități și care ar alcătui ceea ce am putea numi caracteristicile lor culturale, totodată a relațiilor cu grupuri ce practicau un alt tip de economie. Prin aceasta aș înțelege și regulile stricte de delimitare a teritoriului de pășunat, cel de asigurare a mijloacelor de subzistență, a structurilor de rang social⁶ etc.

Aceste fenomene sunt bine cunoscute la populațiile pastorale actuale din spațiul avut aici în vedere și au fost mereu avute în vedere de cercetătorii ruși, desigur sub influența doctrinei marxiste, dar abia în timpul din urmă li s-a acordat o importanță mărită și în cercetarea preistorică europeană. Se ajunge astfel la un paradox: deși în textul herodoteic se află o considerabilă informație etnografică, care ar putea susține interpretări pe plan cultural-antropologic, descoperirile arheologice au contribuit mai de grabă la crearea imaginii unor structuri politico-militare, pentru istorici sursă a unor acțiuni agresive, cu tendințe de cucerire, inclusiv a unei permanente tendințe de extindere teritorială spre apus. De aici și construcția imaginii „sciților invadatori”, care ar fi amenințat mari părți ale Europei, inclusiv ar fi pătruns în spațiul carpato-dunărean, instalându-se vremelnic în Transilvania; vezi „sciții agathyrsi”. Din această imagine, cea a „invaziei scitice”, rezultată exclusiv din interpretarea unilaterală a materialelor arheologice, s-a născut și ceea ce am putea numi „problema scitică în România”.

Am arătat într-o altă lucrare⁷ cum s-a dezvoltat această problemă, de la începutul secolului al XIX-lea, când nu existau încă date arheologice, cum a căpătat forma unei pătrunderi de populație, odată cu primele descoperiri materiale (începând chiar cu *Getica* lui Vasile Pârvan), până la crearea noțiunii de grup cultural Ciombrud ce caracterizează un tip de mici necropole din Transilvania, considerat de unii, sub o nuanță sau alta, ca fiind un grup intrusiv, răsăritean (scitic, scito-agathyrs, agathyrs pre-scitic etc.). Și toate acestea,

⁶ Pentru importanța modului de abordare a stratificării sociale reflectată în vestigiile culturii materiale vezi, în general, P. K. Wason, *The archaeology of rank*, Cambridge, 1994 (reprint 1996).

⁷ Supra, nota 3, *Problema scitică...p.* 120 urm.

doar pe baza arheologiei, căci în textul lui Herodot nu vom găsi nimic despre o „invazie” scitică în aria carpato-dunăreană ! Migrațiile sciților *nomazi* se opresc, în viziunea lui Herodot, la stepele nord-pontice. Sciția (Σκυθία Σκυθική χώρα), prezentată de părintele istoriei ca un teritoriu stăpânit de un popor anume – sciții – este, în pofida încercărilor de a-i da un contur care să corespundă unei forme teritoriale actuale, un teritoriu mai de grabă abstract, pe care l-am putea numi „Sciția herodoteică”. Reprezentarea lui Herodot sub forma unui tetragon, deși corespunde în linii mari Ucrainei, este o abstractizare după modelul geografilor ionieni (după Hekataios, pe baza modelului construit de Anaximandros din Milet). Dar în această Sciție herodoteică, potrivit detaliilor, oricât de confuze le-am privi, oferite de textul herodoteic – mă refer la descrierea celor cinci râuri ce izvoresc în Sciția (αυθιγενέες Σκυθικοί ποταμοί) – ar trebui să se cuprindă și o largă parte din spațiul țării noastre (dintre aceste râuri, Prutul, Πόρατα, Πυρετός, este singurul identificat incontestabil). Și aici se pune întrebarea, pe care o consider a fi cheia discuției: țara în care sunt menționate râurile respective, fie că includem chiar și Oltul, sau ne mărginim până la Argeș sau numai până la Siret, reprezintă o extindere teritorială a unui spațiu controlat de către sciți sub formă politico-militară? Sau prin „țară scitică” Herodot, și grecii în general, au înțeles în primul rând un spațiu locuit de etnia ce practica un anume mod de viață, predominant cel al economiei pastorale?

Dacă, așadar, presupușii sciți din spațiul țării noastre au devenit o „problemă”, mai ales datorită înmulțirii descoperirilor arheologice și ponderii însemnate dată acestora în înțelegerea izvorului literar, atunci să examinăm, în mod succint, în continuare, și posibilitățile de interpretare a acestor descoperiri, în mod independent de textul herodoteic, în lumina stadiului actual al cercetării.

Grupul cultural caracteristic Hallstattului târziu (ca. 650-450 a.Chr.) în Transilvania este constituit aproape exclusiv din descoperiri funerare, pe care le-am denumit încă de mult, prin termenul neutral „grupul cultural Ciunbrud”. Descoperirea unor grupuri culturale, constând din necropole tumulare de incinerare, în subcarpații meridionali și de curbură – grupurile Ferigile și Bârsești – considerate de mulți (chiar și de subsemnatul) a aparține populației locale de sorginte tracică, a îngădit studierea problemei scitice la situația din Transilvania, parțial și la cea din Moldova, Dobrogea și Câmpia Brăilei. S-a considerat ca fiind determinant în argumentarea interpretării istorice, între altele, ritul deosebit practicat de purtătorii acestor grupuri de descoperiri funerare: incinerarea pentru a desemna pe autohtoni, inhumarea, pentru cei considerați a fi noii veniți în Transilvania și chiar și în celelalte regiuni. De asemenea, un argument în favoarea unei restructurări culturale, ivite, fie pe la 600, fie pe la 650 a.Chr., l-a reprezentat aparentul contrast, în principal tot din domeniul practicilor funerare, cu fondul cultural anterior, cel al epocii „culturii” Basarabi. În consecință, explicația acestor „transformări” culturale a fost căutată pe plan istoric: o importantă migrație dinspre răsărit, atribuită sciților sau agathyrsilor, aceștia din urmă considerați a fi tot un neam scitic. Toate acestea ar fi fost efectul unei reacții în lanț pricinuită de așezarea sciților în nordul Mării Negre și de mișcările de populații rezultate în urma acestui fenomen. A fost un punct de vedere împărțit în mod nuanțat de diferiți cercetători, odinioară și de cel ce semnează aceste rânduri. Nu odată, preferința pentru

această concepție a „sciților invadatori” a fost expresia unei anume mentalități, cu conotații politice; astfel Jenő Fitz scria, sub vocea *Dacia*, în *Der kleine Pauly*, despre sciții cuceritori care au intrat *siegreich* în ținuturile Daciei, iar în expoziția arheologică de la începutul anilor 50" din Muzeul Național de Antichități din București era înfățișat un tablou reprezentând „pătrunderea pașnică a sciților” în spațiul țării noastre.

Deși am avut nu odată rețineri față de modul de interpretare istoricizantă a acestor fenomene pur arheologice, cred acum că nu am făcut, respectiv *nu s-a făcut*, nici pe departe destul în analiza critică a informației arheologice. Privit în ansamblu, principalul fenomen, care diferențiază tabloul cultural al Hallstattului mijlociu (epoca „culturii” Basarabi) de cel al perioadei aici în discuție, cea a Hallstattului târziu, este apariția aproape în același timp, în *toată* România, a diverselor grupe de descoperiri funerare, un aspect ce este în frapant contrast cu lipsa aproape totală a acestora în etapa anterioară. Cu alte cuvinte, așa cum am sugerat cu diferite ocazii, perioadele timpurii și mijlocie ale primei epoci a fierului în spațiul carpato-dunărean se caracterizează tocmai prin *inexistența* unor urme, vizibile din punct de vedere arheologic, a monumentelor funerare sub formă de necropole, în contrast cu atestarea unui număr impresionant de situri tip „așezare”. Se pot presupune practici funerare speciale ce nu lasă urme în teren, cum ar fi risipirea resturilor cremate pe ape sau pe pământ sau expunerea cadavrelor etc., care, însă, nu pot fi detectate și dovedite cu mijloacele actuale. Fenomenul este însă în sine deosebit de important, deoarece reflectă un anume comportament față de cei morți, determinat de o ideologie religioasă pe care suntem obligați s-o presupunem fără a fi în măsură s-o și explicăm. Același fenomen, al lipsei de descoperiri funerare, s-a constatat și în a doua epocă a fierului, în special în perioada considerată de „maximă dezvoltare” a civilizației geto-dacice⁸. Fără a încerca aici să dezbat mai pe larg această chestiune, mă mulțumesc cu constatarea că principala explicație în ceea ce privește așa zisa restructurare culturală petrecută la începutul Hallstattului târziu în România este de ordin ideologic, reflectat în practicile funerare, urmare a unor transformări pe plan religios.

Dacă vom urmări modul de viață, economia, reflectată în habitatul de pe toată durata primei epoci a fierului în spațiul carpato-dunărean, vom observa că transformările pe aceste planuri s-au desfășurat mult mai lin. Documentația arheologică din stadiul actual al cercetării este desigur insuficientă pentru niște concluzii mai consistente, dar atât cât avem la dispoziție ne prezintă un mod de viață predominant pastoral, în care fenomenul transhumantei trebuie să fi fost caracteristic acestor regiuni, asociat cu o stabilitate relativă a habitatului.

Interpretarea arheologică a modului de viață din perioada aici discutată ar trebui să se bazeze în primul rând pe cercetările climatologice, la rândul lor întemeiate pe date palinologice, pedologice și arheozoologice. Din păcate, în stadiul actual al cercetării, informația este extrem de lacunară pentru spațiul carpato-dunărean. Încercarea de a suplini aceste lipsuri prin referințe la situații din Europa Centrală sau ale ariei nord-pontice, zone

⁸ între altele în *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001, p. 368 și 444; cf. și M. Babeș, *Descoperirile funerare și semnificația lor în contextul culturii geto-dacice clasice*, SCIVA, 39, 1988, I, p. 3-32.

în care s-au făcut cercetări mai extinse, comportă riscuri deocamdată greu de evaluat. Bazându-ne totuși pe astfel de referințe, se constată o regresivitate a nivelului Mării Negre de la +5 m în epoca bronzului, la -4 m față de nivelul actual, pe parcursul epocii fierului, fapt ce a dus și la o scădere a oglindei apelor interioare și a prilejuit instalarea unui climat din ce în ce mai uscat, în același timp, în apusul continentului clima devenise mai umedă și mai rece. În asemenea condiții climatice ar fi de înțeles creșterea ponderii pastoralismului în producerea mijloacelor de subsistență, ceea ce pare a se reflecta și în preferința pentru creșterea ovi-caprinelor și bovinelor, fenomen cu implicații directe și asupra formei de habitat. Aceste transformări climatice au avut oscilații pe lungă durată a parcursului lor; se pare că etapa în care clima a atins maximum de uscăciune și răcire a fost tocmai cea a secolelor VIII-V, cea pe care o discutăm aici⁹.

Oricât de sărăcăcioase și de inegal repartizate în spațiu ar fi aceste date, ele constituie un sprijin pentru a ne imagina evoluția modului de viață pe parcursul primei jumătăți a mileniului I a. Chr., implicat a tipului de habitat. Așa se explică o diminuare până aproape de dispariție a așezărilor mari, cu mai multe niveluri de locuire, în paralel cu dispersarea habitatului sub formă de grupuri mici de gospodării familiale, situate la distanțe apreciabile una de alta, în paralel cu situri întărite, slab locuite, ce au fost interpretate ca cetăți de refugiu sau centre în care rolul principal al fortificației îl constituie exhibarea prestigiului social al comunităților respective. Mă refer și la cele peste 350 de situri din perioada Basarabi (Hallstattul mijlociu), din care aproape 300 s-au identificat numai pe teritoriul țării noastre, multe în Câmpia Română. Sunt de fapt situri din care s-au prelevat câteva fragmente ceramice cu decor tipic „culturii” Basarabi, fără a se putea aprecia întinderea în teren a respectivelor așezări; ele nu reflectă o creștere demografică în zonele respective, ci doar dispersarea locuirii sub formă de situri de mici dimensiuni, ca urmare a transformărilor în cadrul căutării surselor de subsistență, respectiv a creșterii ponderii economiei pastorale.

În general, arheologia pe care o numim „tradițională” s-a mărginit în primul rând la constatarea descoperirilor și la interpretarea lor pe baza „bunului simț”; în cazul de față trebuie să înțelegem și utilizarea necritică și preferențială a izvorului istoric potrivit bunului simț arheologic. Pe scurt: se consideră a fi din ce în ce mai sigur ceea ce inițial era văzut doar ca fiind plauzibil. Această metodă a fost numită inductivă, respectiv, a porni de la obiectul descoperit pentru a ajunge la concluzii generale arheologice și istorice.

În cadrul tendințelor apărute odată cu curentul „noii arheologii” (*new archaeology*), s-a dezvoltat metoda deductivă, care presupune formularea de ipoteze (denumite modele sau scenarii) diferite, concepute în sens cultural-antropologic, care pot fi abordate și diacronic, și care urmează a fi confirmate sau infirmate de datele din teren. Pe scurt: se pleacă de la abstract la concret.

Actualmente există partizani ai acestui mod de a aborda investigația arheologică –

⁹Cf. A. Laszlo, în *Istoria Românilor*, vol. I, București 2001, p. 304. Cf., în general, M. Tomescu, *Holocenul- date cronologice și climatice*, CercArhMNIR, 11 (partea I), p. 235-270 și G. El Susi, *Vânători, pescari și crescători de animale în Banatul mileniilor VI a. Chr.-I p. Chr.*, Timișoara, 1996, p. 161 urm și *passim*.

așa numita arheologie procesuală – dar și oponenți, atât din tabăra tradiționalistă cât și dintre cei ce-și denumesc metodele „post-procesualiste”. Nu este în intenția mea de a dezvolta aici această importantă temă a noilor orientări în arheologia modernă. Dacă însă vom examina problema „scitică” prin prisma unei analize procesualiste a datelor arheologice ce caracterizează Hallstattul în România, vom obține un alt mod de a vedea lucrurile, fapt ce este în măsură să pună la îndoială valabilitatea concepțiilor formulate până acum despre interpretarea istorică a acestei perioade.

Ceea ce am schițat mai sus despre interpretarea contrastului imaginii arheologice din perioada Basarabi și cea a perioadei următoare, a Hallstattului târziu, este un început de abordare procesualistă: scenariului unei migrații/”invazii” scitice i se opun scenarii mai concret argumentate pe plan arheologic și al antropologiei culturale. Acestea atrag în primul rând atenția asupra transformărilor lente ale mediului înconjurător, petrecute treptat, începând de la mijlocul epocii bronzului, cu repercusiuni esențiale asupra structurilor economice, sociale și, nu la urmă, ale culturii spirituale, în această categorie se situează și scenariul transformărilor pe plan ideologic/religios, cu implicații asupra practicilor funerare. Urmând șirul acestor gânduri, s-ar putea totodată explica mai convingător și fenomenul „golirii” de locuire a Câmpiei Române în prima jumătate a secolului al VII-lea, spre sfârșitul perioadei Basarabi, și apariția, pe la jumătatea acestui veac, a necropolelor de tip Ferigile și Bârsești în zonele subcarpatice, fenomen ce a fost interpretat ca o mutare a populației spre zonele de sub munte. Vechii interpretări de ordin istoric¹⁰ – a retragerii în zone mai ferite în fața unor presupuși invadatori – i se opune mai plauzibila explicație ce ține seama și de modificările climatice, cu implicații asupra mediului ambiant și care presupune implicit căutarea unor locuri cu mai bune condiții de obținere a mijloacelor de subsistență. Acest tip de economie a dus și la amplificarea fenomenului de transhumantă spre Dunăre, prin zonele împădurite sau de stepă, aparent nelocuite.

Pentru a nu zăbovi însă în această discuție, vreau să atrag atenția, sub forma unei prime concluzii a acestui nou mod de abordare, că a continua cu afirmații formulate pe baza relatărilor ambigue și confuze ale izvorului literar, cu scopul de a le conferi un sens credibil cu ajutorul materialului arheologic, înseamnă a face din problema „scitică”, cu privire specială asupra spațiului carpato-dunărean, un mit, respectiv o falsificare de imagine a unor realități, care, procedând astfel, se lasă din ce în ce mai greu abordate în mod corect, întreaga „problemă” scitică are și astăzi, în continuare, drept cauză, *doar* interpretarea istoricizantă a descoperirilor arheologice prin prisma relatărilor literare mai sus analizate. Cu astfel de metode, nu se va obține decât o imagine falsă a unei situații ce riscă să devină – a și devenit în mare măsură – un mit al istoriei secolelor VII-V a.Chr. din sud-estul Europei. Este o dominantă istorică amăgitoare, greu de evitat, mai ales de către arheologii neinițiați în disciplina criticii de text și a începuturilor istoriografiei grecești. Din cele scrise mai sus rezultă că în stadiul actual al descoperirilor arheologice se pot propune mai multe scenarii pentru a găsi o motivație a transformărilor culturale din

¹⁰ Propusă chiar de mine odinioară: *Archäologische Forschungen und historische Betrachtungen über das 7. bis 5. Jh. im Donau-Karpatenraum*, Memoria Antiquitatis, 2, 1970, p. 176 urm.

perioada Hallstattului târziu în ținuturile noastre, dintre care cel al pătrunderii de populații dinspre răsărit nu este nici singurul, nici cel mai probabil și, în orice caz, cel mai greu, dacă nu chiar imposibil de demonstrat. Impulsuri culturale răsăritene s-au constatat aproape permanent în decursul celor patru milenii ce preced era noastră. Variabilitatea intensității acestor influențe în toată această largă perioadă este supusă judecării subiective de către arheologi a materialelor descoperite, dependente de o serie de condiții obiective, dintre care aș evoca, în primul rând, lacune ale bazei documentare, datorate stadiului inegal al cercetării în diferite zone ale imensului spațiu eurasiatic.

Aparent se constată o anumită creștere a amintitelor influențe răsăritene mai cu seamă în Europa de sud-est, mai întâi la sfârșitul eneoliticului. Acest fenomen a fost interpretat inițial ca reflectând o puternică migrație de populații pastorale care ar fi constituit și cauza dispariției civilizației cucuteniene, dar, sub forma unei reacții în lanț, și a schimbărilor culturale evidente în întreaga arie dunăreană și balcanică. Nu odată aceste turburări au fost puse pe seama Indo-Europenilor, în drumul lor spre Europa Centrală și Mediterana. Această interpretare, la început credibilă, era susținută și de diferența cronologică redusă între sfârșitul culturilor eneolitice și noile forme culturale ale epocii bronzului, cel mult două secole. Odată cu înmulțirea datelor ¹⁴C – începând cu anii 60¹¹ și a calibrării lor – intervalul dintre cele două mari perioade ale preistoriei s-a mărit, ajungând aproape de un mileniu și jumătate. În cuprinsul acestui larg interval de timp au fost identificate o serie de aspecte ale culturii materiale, pe planul ceramicii, al practicilor funerare, a habitatului în general, încât s-au putut găsi destule motivații care să explice, și altfel decât prin migrații, transformările culturale ce au pus capăt înfloritoarelor „culturi” eneolitice¹¹.

¹¹ Pe lângă literatura citată mai sus (nota 1) adaug: C. Renfrew, *System Collaps as Social Transformation: Catastrophe and Anastrophe in Early State Societies*, în vol. *Transformation, Mathematical Approaches to Culture Change* (ed. C. Renfrew și K. L. Cooke), New York, 1979, p. 481-506; J. Ja. Rassamakin, *Die nordpontische Steppe in der Kupferzeit*, Mainz, 2004.